

**AZERBAJCAN'IN İSTİKLAL ŞAİRİ AHMET CEVAT'IN
TÜRKÇÜLÜK VE TURANCILIK FAALİYETLERİ**
**Turkish and Turan Views of the Azerbaijan National
and Endependence Poet Ahmet Cevat**

Afina MEMMEDLİ-SARACLI
Azerbaycan Bilimler Akademisi
Nizami adına Edebiyat Enstitüsü / Bakü
afina@mynet.com

Özet

Ahmet Cevat ister özel hayatı olsun, ister sosyal, isterse de bedii faaliyeti olsun Türkiye ile sıkı bağları olan birinci Azerbaycan şairidir.

Omun Balkan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye askerlerinin yanında olması; mecburen göç etmiş Türk halklarına Cemiyeti-Hayriye hattı ile maddi ve manevi destekte bulunması; Türk halkına, kültürüne, edebiyatına büyük sevgisi, hem özel hayatında, hem de bedii faaliyetinde Türk halklarının, Türk devletlerinin birliği, ortak edebiyat, ortak dil, din, Türkçülük ve Turancılık ideolojilerini büyük coşku ile savunması bu makalenin içeriğini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cevat, Türkçülük, Turancılık, Çırpınırdu Karadeniz, Türk Dünyası.

Abstract

In this paper we have tried to assess the place of linguistics which focuses itself on the study of language among other social sciences. We have tried to reveal how linguistics became a separate branch of science and even playing a pilot role enlightened other branches of social sciences. We would like to remind the audience of the fact that since the findings of linguistics have deepened our insight about the language spoken all around the world and about the language acquisition processes it has an exclusive place among other human activities.

Keyword: Turkish, Turan, Overflew Black Sea, Turkish world.

GİRİŞ

XX y.y. evvellerinde Azerbaycan romantik şiirinin Türkiye şiiri ile ilişkilerinin gelişmesinde, Azerbaycan'da Türkçülük, Turancılık ve bağımsızlık ideolojilerinin şekillenmesinde ve sunulmasında ünlü istiklal şairi Ahmet Cevat Ahundzade'nin (1892-1937) büyük hizmetleri olmuştur.

Türkçülük ve Turancılık A.Cevat'ın dünya görüşünde ve edebi anlayışında bir bütünlük teşkil eder. Çünkü onun Türkçülüğü ve Turancılığı hele Balkan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında şekillenip, eserlerinin içine işleyerek onun esas ideolojisini belirlemiştir. Kaynakları edebiyatımızda eski abidelerimizden, Oğuz nağme'lerden, Mahmut Kaşgari'den, Fuzuli'den,

A.Bakıhanov'dan, M.F.Ahundzade'den, H.Zardabi'den gelen; A.Hüseynzade, A.Ağaoğlu, M.E.Resultzade yaratıcılığında şekillenen; H.Cavit, A.Şaik, A.Sahhet, A.Sur, A.Cevat, C.Cabbarlı eserlerinde sürekli dile getirilen böyle eserler A.Şövki, A.Yusif, Ümugülsüm, E.Abid (Gültekin), Mürşüd Balagardaş, Bedri Seyitzade ve başka genc istiklal şairlerinin de şiirlerine yansımıştır.

Azerbaycan şairleri arasında Türkçülükle en sık bağlı olan, onunla yaşayan ve onu eserlerinde en sade, samimi dile, sevgiyle dile getiren şair A.Cevat'tır. O, Türkiye'yi ve bütün Türk Dünyasını sevmekle kalmamış, onu Azerbaycan'da, bütün Kafkaslarda, Balkanlarda ve Anadolu'da savaş yıllarında bile eserlerinde işlemiş, bu coğrafya uğrunda savaşmıştır.

Ahmet Cevat'ın Türkçülük Görüşleri

Ahmet Cevat'ın Türkçülük faaliyetlerinin esasında Türkiye'ye, onun tarihine, edebiyatına, kültürüne büyük sevgisi, Türkiye'deki ünlü Türkçü, istiklalci şairlerle ilişkileri, onlardan etkilenmesi, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye askerlerinin yanı başında olması, yaralılara, kimsesizlere, göçmenlere yardımı duruyor. Bütün bunları basında, edebi eserlerinde dile getirmesi ve yayınlaması, Kafkas Türklerini kardeş halkın derdine ortak olmaya çağırması, Türk halklarının, Türk devletlerinin birliği, ortak edebiyat, ortak dil, din, Turancılık ideolojilerini yayması onun Türkçülük görüşlerinin esasını teşkil eder.

A.Cevat'ın Türkçülük görüşlerinin oluşumu Gence'de başlamış, Türkiye ile ilişkileri neticesinde genişlemiş ve kalıplaşmıştır. Bu husus özellikle savaş yıllarında edebi eserlerinde çok daha açıkça görülür.

B.Nebiyev A.Cevat'ın edebi kişiliğinde Türkçülük uğrunda savaşımından bahs ederken onu üç aşamaya ayırır: "Birinci aşama Balkan Savaşını kapsar. Bu yıllarda A.Cevat elde silah İstanbul'un savunmasına katılmış ve yaralanmıştır. 1914-1917 yıllarını kapsayan ikinci aşamada şair bazı zaman aralıkları ile Türkiye'nin Kars, Ardahan, Erzurum ve diğer bölgelerinde, Acar'da, Dağıstan'da olmuş, Rusların ve Ermenilerin hücumlarına uğramış, şehir ve köylerin diderginlerine (mecburi göçmen, muhacir) gazilerine, şehit ailelerine, çocuklara yardım eden teşkilatlarda çalışmış, aynı zamanda bu bölgelerden Azerbaycan gazetelerine devamlı haberler yollamıştır. 1918-1920 yıllarındaki üçüncü aşamada ise bir taraftan kendi gördüğü işlerle Müstakil Demokratik Azerbaycan devletinin kuvvetlenmesine çalışmış, diğer taraftan da Türkçülüğü yayan eserler yazmaya devam etmiştir"¹.

Şairin hayattayken yayınlanan ilk kitabı olan "Koşma" (1916) o zaman Türkiye'de de ilgi ile karşılanmıştır. Büyük Türkçü Ziya Gökalp Yeni Mecmua dergisinde "milliyetçi şair" diye bahsettiği A.Cevat'ın

Koşma'daki Irak şiirini de yayınlamıştır. Z.Gökalp bununla ilgili olarak şunları söyler: "Ruslarla savaştığımız esnada Kafkasya'da yayınlanmış olan bir şiir mecmuası elimize geçti. "Koşma" isminde olan bu kitabın nazımı Ahmet Cevat isminde bir Türk'tür. Bu milletsever şairin bütün şiirleri Osmanlı Türklerine, ana vatana, orduya ithaf edilmiştir. Savaşın çeşitli sayfalarına dair bazı parçaları birer-birer mecmuamızda yayınlayacağız"². 1916'da yazılmış "Irak" şiiri Türkiye'de artık 1917'den hemen sonra büyük bir yangı uyandırmıştır.

A.Cevat'ın Türkçülüğünde her zaman Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, onların birliyi, biri-birinin sevincine, derdine ortak olmak amacı öndedir. Bundan sonra ise şair yüzünü Türkistan'a çevirir. Bu yüzden şairin Türkçülüğünden bahsederken her zaman onun Balkan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ve Azerbaycan Türklerinin kardeşliği, bu ideolojiye hizmet etmek meselesi öne çıkar. Bunu A.Cevat'ın Türkiye'yi parçalamak, bölmek isteyen Hristiyan ülkelerine karşı mücadelesinde de görüyoruz. Bu bakımdan şairin Rus ve İngiliz emperyalistlerine karşı yazdığı şiirleri daha çok dikkat çeker. Şair "Irak", "Çırpınırdın, Karadeniz", "Ne Gördümse", "İstanbul", "İngiliz" gibi şiirlerinde Azerbaycan'a felaketler getiren, Türkiye'yi kanlar içinde boğmaya çalışan işgalci düşmanların iç yüzünü göstermeye; Türk halklarının "Kızıl Elma" yurdu olan Azerbaycan'ı, Osmanlı Türkiye'sini güçlü olmaya ve birleşmeye çağırıyor.

1917-1918'den sonra A.Cevat'ın eserlerinde Türkçülük ve istiklal ideolojileri birleşiyor. 1919 yılında Ruşen Eşref Bey adına yazmış olduğu makalesinde: "Evet, bugün Azeri Türkleri müstakil bir devlet teşkil ettiler. Bu devletin tek hamisinin Osmanlı Türkleri olduğunu söylemeye hacet yok! Bu iki Türk devletinin biri-birini daha yakından tanıması, söz yok ki bunların ilişkisini bir kat daha güzelleştirir. Ve her iki memleketin yükselmesine yardımcı dokunur"³ der. Ahmet Cevat bu dönemde artık Doğudan Batıya, Anadolu'dan, Kafkas'tan Altay'a, Sibiry'a'dan Çin'e - bütün Türk halklarının kaderini düşünüyor, kurtuluşu onların birliğinde görmeye başlar.

Ahmet Cevat'ın Eserlerinde Türkçülük ve Turancılık

Ahmet Cevat, ilk şiirlerinden son şiirlerine gelinceye değin daima Türkçülük ve Turancılık düşüncesine bağlı kalmış, edebi ve siyasi görüşlerini bu düşünce akımları doğrultusunda ve onu şekillendirecek biçimde ifade etmiş, sona kadar bu yolun yolcusu olmuştur. 1914'de yazdığı "Şiirim" manzumesinde "Adak-adak gezmek ister gönlüm Turan ellerini" diyen şair Kabe kadar kutsal saydığı Turan'ı sembolik şekilde elinde bir sönük meşaleye benzetiyor ve bu meşalenin alevleneceğine inanır.

A.Cevat Kızıl Elma'nın, yani Turan'ın merkezinin Azerbaycan

olduğu düşüncesinde idi. Bu yüzden de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin (1918-1920) üç renkli bayrağına ithaf ettiği "Azerbaycan bayrağına" (1919) şiirinde:

*Giderken Turan'a çıktın karşıma,
Gölgen devlet kuşu, konu başıma⁴*

diyordu. A.Cevat bütün Türkistan'a özgürlük ışığının Azerbaycan'dan yayılacağı ümidindedir. Orta Asya'dan, Altay'dan, Sibiryaya Türklerinin yaşadığı bölgelerden de Türkistan, Turan elleri diye bahsederek bütün Türk Dünyasının istiklale kavuşmasını arzular:

*Türkistan yelleri öpüp alını,
Söylüyor derdini sana, bayrağım!
Üç renkli aksini Kuzgun denizden (Hazar denizi)
Armağan yollasın yara bayrağım!⁵*

Şair Kars hadiselerinden bahsettiği ve Nevruz bayramı dolayısıyla yazdığı "Ne Gördümse" (1915)

şiirinde doğanın da ağladığını, minberlerde ezan yerine baykuş sesi işitildiğini, ellerin yas tutmasını, inlemelerini şiire koyar: "dert bilen elim yoktur" mısrasıyla başka Türk ellerinden de bu büyük kardeş derdini paylaşmasını bekler.

A.Cevat'ın Türkçülük görüşlerinden bahs ederken şairin "o devrin siyasi özeti, bir başka deyimle, edebi-bedii, tarihi yazıtı"⁶ gibi değerlendirilen mektup ve makalelerinin önemini de vurgulamak lazım. Bunların arasında "Acara mektupları" Türkiye-Gürcistan-Acaristan-Azerbaycan ilişkileri, Acaristan'ın müthiş doğası, tarihi, acar halkının dili, dini hakkında söylenmiş olan kıymetli fikirler bakımından daha çok dikkat çeker. A.Cevat "Acara'da Dil" makalesinde şöyle anlatıyor: "Bütün er kişiler Türkçe bildikleri gibi, ehli hanımlar da Türkçe konuşurlar. Hatta Acara'nın bir çok meşhur familyalarının aile dili Türkçedir. Bunlardan başka Acara'da Rusçadan sonra resmi dil, köklü dil ve yazı da Türkçedir.

... Türkçe okunmayan bir mektebe Acaralılar çocuk vermek istemezler. Bu dile adeta bir Türk kadar ihtiram gösterirler... Bir Rum, Yahudi, veya ermeni tüccarı ve sanatkarı Acara'ya çıktığı zaman hep Türkçe söyler durur. Acara'lılar da Batum'a geldikleri zaman, oğul-uşağa ne alacaklarsa, hepsini Türkçe pazarlık yaparlar. Böylece bu dil anadan oğla unutulmadan geçer gider"⁷.

Prof. Dr. Eflatun Saraçlı A.Cevat'ın bu dönemdeki faaliyetinden bahsederken bu yüzden haklı olarak: "A.Cevat için bu hem de onun dünya görüşünün zenginleşmesi, gelecek bedii faaliyeti için hayat izlenimi ve yeni mevzular öğrenmesi idi. En esası ise bunlar A.Cevat'ın istiklal ve Türkçülük görüşlerinin yetkinleşmesinde ve şekillenmesinde hususi rol oynadı"⁸ der.

A.Cevat Türkiye'ye sevgi ve rağbetini yalnızca ayrı-ayrı mısralarda, dörtlülüklerde dile getirmekle yetinmemiştir. Bu kutsal sevgi bütünlükte onun eserlerinin ideolojisini, mevzu ve ruhunu içerir. 1918'de Bakü'nün kurtuluşu uğrunda canlarını feda etmiş Osmanlı şehitlerinin ruhuna ve kahramanlıklarına saygı ve hürmetle dolu olan "Şehitlere" şiiri (1919) ise Türkiyeli şehit kardeşlerimizin ruhuna ithaf edilmiş hazin bir eserdir.

Şair "İstanbul" (1919) şiirinde düşman eline geçen İstanbul'u dünya güzeli, sevgili sembolü şeklinde takdim ederek, ona uzanan düşman elini yılan benzettir. "Yok mudur kimseden gönlüme imdat?" haykırışı A.Cevat'ın vatandaş gazabı ve kederinden doğar. "Solgun yüzlü, dalgın İstanbul"un bu hali aşık Cevat'ın kalbini parçalar:

*Ey yolum üstünde yükselen dağlar,
Gizli sevda için çırpınan deniz!
Yol verin, yol verin, benim derdim var,
Kaybettim yolumu, kaldım kimsesiz.
Ah, ey solgun yüzlü, dalgın İstanbul!
Mavi gözleri pek baygın İstanbul!*⁹

Şairin kederinin bu denli derinliğinin asıl nedeni hem de İstanbul'un işgal edilmesi ile bütün Turan elinin istiklale olan umutlarının azalması idi. Çünkü bütün Türk halklarının istikbali İstanbul'a bağlıydı. Bu kederin ağırlığı A.Cevat'ın Türk Dünyasına olan bir evlat sevgisinden kaynaklanır.

"Milli bir şarkı olarak nesillerin gönlünü titreten"¹⁰ "Çırpınırdın, Karadeniz" şiiri ise (bestesi dünyaca ünlü Azerbaycan bestekarı Üzeyir Hacıbeyli'ye ait) Karadeniz hakkında yazılmış en meşhur eserlerdendir. Birinci Dünya Savaşında meşhur "Hamidiye" Harp gemisinin 1912'de kazandığı zaferini büyük coşku ve sevinçle bütün Türk Dünyasının zaferi gibi dile getiren A.Cevat bu şiiri 1914'de yazmıştır.

Türk'ün bayrağından ve özünden ayrı kalmış Karadeniz şimdi ona kavuşmak ve sıcak nefesini duymak hasretiyle çırpınıyor:

*Çırpınırdın, Karadeniz,
Bakıp Türk'ün bayrağına!
"Ah!.." diyerdin, hiç ölmezdim
Düşse bilsem ayağına!*

1914'de Osmanlı devletinin zor dönemlerinde:

*Olsun bizim bütün eller
Kurban Türkün bayrağına!
Yol ver Türkün bayrağına!*¹¹

diyen, Türk'ün bayrağını gururla övüp, uğrunda her an canını feda etmeye hazır olan şairin Türk dünyasının geleceğine olan sonsuz ümidi gözler yaşartıyor. Araştırmacıların da söyledikleri gibi "Çırpınırdın, Karadeniz"

gerçekten de bütün Türk dünyasının milli marşı gibi gönüllerde taht kurmuştur.

Gördüğümüz gibi, A.Cevat için Azerbaycan, Türkiye, Türkistan tek vücudun kollarıdır. Bu yüzden şairin hem Azerbaycan'la, hem Türkiye'yle, hem de Türkistan'la bağlı bütün şiirlerinde, aynı zamanda da emperyalist Hristiyan devletlerinin sömürgeci siyaseti aleyhinde yazdığı şiirlerinde Türkçülük, Turancılık mevzusu bir bütünlük teşkil eder. "Kaspirinski için", "Harpedelere", "İmdat", "Ne Gördümse", "Ümidime", "Derdim", "Irak", "Aşığın Derdi", "Mayıs", "Çırpınırdın, Karadeniz", "İstanbul", "Ey Asker", "Türk Ordusuna", "Şehitlere", "İngiliz", "Kuropatkin'e", "Bismillah", "Rüyasını Görmüstüm" gibi şiirlerin hamuru tamamen Türkçülük tohumları ile yoğrulmuştur.

Türkiye'deki Milliyetçi Cereyanın Ahmet Cevat'a Tesiri

Ahmet Cevat'ın Türkçülük ve Turancılık görüşleri esasen Osmanlı edebiyatından, istiklal ve Türkçülük mücahitlerinin eserlerinden kaynaklanır. Özellikle Tevfik Fikret (1840-1915), Mehmet Akif (1873-1936), Rıza Tevfik (1867-1949), M.E. Yurdakul (1869-1944) gibi ünlü şairlerin aynı mevzulu şiirleri ona bir örnek olmuştur. Bunu janr, üslup, halk dilinden faydalanma meselelerinde de duyabiliriz. T.Fikret'ten Azerbaycan şairleri arasında en fazla etkilenen, ona şiirler de ithaf etmiş olan M. Hadi'dir. Ancak Azerbaycan'ın çoğu romantik sanatçıları T.Fikret'in sanat çeşmesinden su içmişler. Hatta A. Sahhet ilk şiirler kitabının adını onun şerefine "Sınık saz" koymuştu. M. Hadi de Tevfik Fikret gibi şiirlerinde Arap-fars kelimelerine çok yer veriyordu. A.Cevat ise onun hece vezninde ve sade Türkçede yazılan şiirlerini kendisine daha yakın his etmiş ve onun sanatkarlığından, vatan mevzulu şiirlerinden faydalanmıştır. Mesela, T.Fikret'in Türkiye-Yunanistan savaşından bahsettiği "Millet" (1800) şiirindeki "Gel kardeşim, annen sana muhtaç, ona koşalım" gibi mısralardaki Vatan, millet haykırışları A.Cevat'ın bu mevzudaki dizi şiirleri ile sesleşiyor.

A.Cevat şiirlerinde Rıza Tevfik'in etkisi daha güçlüdür. Gence'de A.Cevat'ın hocası olmuş Hüseyin Cavit'in İstanbul Üniversitesi'ndeki hocalarından biri de Rıza Tevfik olmuştur. Bu bakımdan Hüseyin Cavit'in A.Cevat'a Türkiye edebiyatı ve R.Tevfik de dahil olmak üzere Türkiye sanatkarları hakkındaki sohbetlerinin de çok etkisi olduğu kanaatindeyiz. A.Cevat araştırmacılarından Ali Saleddin de değerli "Ahmed Cavad" monografisinde şairin Gence'de tahsil aldığı yıllarda "Osmanlı düşünce tarzına uygun sanat bakışlarının onun öğretmenlerinin etkisiyle yarandığını" öne sürer. Burada şairin Savat Cevat isminde bir hocasının olduğundan da bahsediliyor. A.Saleddin bu hocanın Türkiyeli Ahmet Cevat'ın kardeşi olduğunu ve Cevat Ahuntzade'nin "Ahmet" lakabını buradan aldığını

bildiriyor¹².

A.Cevat R.Tevfik gibi hece ve aruz vezninde şiirler yazsa da, onu R.Tevfik sanatına bağlayan Türkçülük, fikrin felsefi bedii ifadesi, ince lirizmi ve dilinin anlaşıkli olmasidir. Bu yüzden iki şair de halk şiirlerine daha sık müracaat etmiştir. R.Tevfik'in "Divan" koşması ile A.Cevat'ın "İmdat" (veya "Heyhat") şiirinin mevzu ve ruh yakınlığı gözler önünde. R.Tevfik'in "Divan" koşması:

*Felaket bağıni gezdim serseri,
Feryat-ü zarımı duyan kalmamış!
Aradım o şahin, yiğit erleri,
Yattıkları yerden nişan kalmamış!
Gülleri soldurmuş elem yaşları,
Karalar bürümüş yaşlı başları.
Köyleri kuşatmış mezar taşları,
Sesime ses veren bir can kalmamış!
Ey Rıza, ne acep sevdaya düştün?
Asli-fesli yok bir davaya düştün,
Vatan uğrunda bin belaya düştün,
Hep mezar olmuş, vatan kalmamış!*¹³

A.Cevat'ın "Heyhat" koşmasından bazı parçalara bakalım:

*Ziyafet görmedim, yaşlıdır eller,
Çoğalmış mezarlar, derdini söyler,
Talanmış şaneler, yolunmuş teller
Olduğunu gördüm, imdada geldim!
... Tütmez bacaları, yanmaz çıraklar,
Gardaşı bacıdan ayırmış dağlar,
Bacılar nerededir, bulutlar ağlar,
Gardaşsız baciya imdada geldim!
Cesetlerle dolmuş karların altı,
Aylar var ki binmez yiğitler atı,
Gelme, yakar seni garip bayatı,
Sus!.. Garip bayatı, imdada geldim!*¹⁴

A.Cevat'ın "Koşma" kitabında yer alan bu şiir 1917'de "İkbal" gazetesinde "Heyhat" adı altında yayınlanmış ve şiirin altında "Ardahan. Cavad" notu yazılmıştır. Şair bu şiiri Cemiyeti-Hayriye hattı ile savaş bölgelerini gezerken Ardahan'da kaleme almıştır. A.Cevat'ın yayınlanmış kitaplarında bu şiirin adı "İmdat" diye geçiyor.

R.Tevfik'in "İngilizlerden Sakın", "Sorma Hocam" şiirleri ile A.Cevat'ın "İngiliz", "Efendim" şiirleri arasındaki benzerlikler de dikkat çekiyor. A.Cevat da kalbine, görüşlerine yakın bulduğu Türkiyeli şairler

gibi, savaşa dair şiirlerinde merhamet, yardım çağırışlarına ağırlık vermiş, aynı zamanda düşmanı mahvetmek fikrini tebliğ etmiştir. Şair Türk birliği meselesinde de onlarla aynı fikirde olmuştur. A.Cevat 1937'de Yazarlar konferansındaki çıkışında: "Benim yaratıcılığında Rıza Tevfik'in şiirleri (etkisi - A.M.) vardır"¹⁵ diyerek, eserlerinde Türkiye şairlerinin tesiri olduğunu açıkça bildiriyor.

A.Cevat eserlerine Rıza Tevfik şiirlerinin etkisi mevzusunda o dönemde yayınlanmış makalelerde de rastlıyoruz. A.Hanefi'nin 1919'da "Dalga" kitabı ile ilgili aynı yılda "Azerbaycan" gazetesinde yayınlattığı "Dalga" şairi A.Cevat" adlı makalesinde R.Tevfik'in "Nefes" şiiri ile A.Cevat'ın "Ben Bulmuşum" şiirini karşılaştırıyor ve her iki şiirin esas özelliğinin şair "ben"inin şairane şekilde ifadesi olduğunu öne çekiyordu¹⁶.

Klasik şiir üslubunda eserler yazan Mehmet Akif Ersoy edebi kişiliğinde de A.Cevat'ın ilgisini daha çok Türkçülük, istiklal ideolojileri ve halk şiirleri çekiyordu. Çünkü kendisi de onun gibi çok sayıda halk şiirleri, bayatılar yazmıştır. Aynı maksatla yazılmış M. Akif'in "İstiklal Marşı" şiiri ile Azerbaycan'ın istiklal marşı olan "Azerbaycan" şiiri ise aynı ideolojiyi ve ruhu taşıyor.

M. Akif'in "Cenk Şarkısı" (1912) da A. Cevat'ın aynı mevzulu şiirini hatırlatıyor. Yalnızca M. Akif'te ve M.E. Yurdakul'da savaşa, A.Cevat'ta merhamete çağırış daha güçlüdür. Mesela, M. Akif'in:

*"Düşmana çiğnetme bu toprakları,
Haydi, kılıçtan geçir alçakları!
Leş gibi yatsın kara bayrakları!
Kahraman evladım, uğurlar ola!"*¹⁷

M.E. Yurdakul'un da:

*"Haydi, oğlum, haydi git!,
Ya gazi ol, ya şehit!"*

Mısralarında telkin edilen fikirler A.Cevat'ın:

*"Sen ey yatan, uyan, uyan!
Kıyamettir, olmuş ayan!"*

mısralı şiirinden daha azimli sesleniyor.

"XX yy Azerbaycan ve Türkiye edebiyatında millet için çarpan iki büyük yürek (M. Akif ve A.Cevat) " makalesinde Mehmet Akif Ersoy ile Ahmet Cevat'ın edebi faaliyetlerini karşılaştırarak her iki şairin sanat alemindeki ortak yönleri hakkında fikir yürüten Seriyе Gündoğdu: "Bu iki vatan oğlu küçücük kalplerine Türkiye, Azerbaycan, hatta Türk dünyası büyüklüğündeki problemleri sığdıra bilmişlerdi"¹⁸ der. Ancak M. Akif ve A.Cevat S.Gündoğdu'nun söylediği gibi küçücük kalplerine yalnızca Türk

dünyasının değil, hem de bütün İslam dünyasının, daha sonra da bütün insanlığın problemlerini sığdıra bilmişlerdi.

A.Cevat'ın ideoloji ve mevzu yönünden en çok etkilendiği şair Mehmet Emin Yurdakul'dur. A.Cevat kendisi hele 1918'de şöyle yazar: "Emin beyi bilmeyen bir mektepli çocuk bile yok".¹⁹

M.E. Yurdakul'u ve A.Cevat'ı Türkçülük ve istiklalcilik bir araya getiriyor.

M.E. Yurdakul'un:

*Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur,
Sinem, özüm ateş ile doludur.
İnsan olan vatanının kuludur*

gibi deyimleri A.Cevat'ın:

*Soranlara men bu yurdun
Anlatayım nesiyem:
Men çiğnemen bir ülkenin
Hak bağırın sesiyem!*²⁰

mısralarıyla aynı ruhu paylaşıyor.

A.Cevat Türkiye edebiyatından, özellikle R.Tevfik ve M.E. Yurdakul şiirlerinden etkilenmesini 1937 suçlamalarında: "Bazıları diyorlar ki, ben Memmed Emmini taklit ediyorum... Ben parçalarımı yazarken onu hiç tanımıyordum"²¹ şeklinde cevaplandırmak zorunda kalmıştır. Bu imalı ifadede A.Cevat'ın M.E. Yurdakul edebi kişiliğine ilgi ve sevgisinin onun kendisini tanımasından bir hayli önceye dayandığı anlaşılıyor. Muhtemelen A.Cevat M.E. Yurdakul'un kendisinden önce şiirleri ile tanışmıştır.

Türkçülük ve millilik ruhuna göre M.E. Yurdakul'un A.Cevat şiirlerine güçlü tesir gösteren birinci Türkiye şairi olduğu kanaatindeyiz. XX asrın evvellerinde Azerbaycan dersliklerinde Türkiye şairlerinden M.E. Yurdakul'un eserleri daha fazla yer alır. M.E.Resulzade'nin bazen yanlış şekilde yorumlanan "Namık Kemal Mehemed Hadi'yi, Abdulhak Hamit Hüseyin Cavit'i, Mehmet Emin bey de Ahmet Cevat'ı oğulluğa kabul ettiler. Azerbaycan mefkuresi Türk milletperverliği ile izdivaç etti"²² fikri de A.Cevat'ın M.E. Yurdakul edebi kişiliğini örnek alması, "edebi oğulluk" manasındadır.

A.Cevat sanat yolunun başlangıcından Türkçülük ve milletçilik yolunun yolcusu olmuştur. O da kendi üstatları gibi, klasik edebiyattaki gül, bülbül, ay, yıldız, güneş suretlerini şiirin vatan, yurt, hürriyet, istiklal sembollerine çevirdi. Bu yüzden M.E. Yurdakul'un "Bırak beni haykırayım" sözlerini "Ben çiğnemen bir ülkenin hak bağırın sesiyim!" şeklinde söylemiştir. Çünkü her iki şair vatani, milleti, Turan'ı aynı gözde görüp tebliğ etmiş, onun yaralarını sarmaya çalışmışlar. M.E. Yurdakul'un

“Elimdeki bu üç telli saz ile milletimin felaketli hayatını söyledim” sözlerini A.Cevat kendisine has üslubu ile:

*Ben bir aşığım ki bu çaldığım saz
Dumanlı dağlara ses salacaktır!*

şeklinde ifade etmiştir. Her iki şairin eserlerinde Türkçülük, Turancılık, açık bir halkçılık ve milletçilik duyguları hakim.

Ortak Dil Meselesi ve Ahmet Cevat

Dil meselesinde A.Cevat'ın çok açık mevkisi vardır. O, eline kalem aldığından beri hocalarından farklı çizgi çizerek şiirlerini Osmanlı şiir üslubunda, süslü Arap-fars terkipli değil, milli halk dilinde yazmaya çalışmıştır. Hiç tesadüf değil ki, şair hele 1913'de yazdığı “Dilimiz” şiirinde Osmanlı lehçesinde yazmaya çağırınları, “od”a “ateş”, “gara”ya “siyah”, “dil”e “zeban”, “yağmur”a “baran”, “gardaş”a “birader” söyleyenleri eleştirerek:

*Gün oldu şairler göğe çıktılar,
Bu yazık millete ordan baktılar²³*

diyor. Şairin aynı yılda yayınlanmış ilk şiiri “Müthiş Düşüncelerim”i “Şelale” dergisinin Türkiye’den gelmiş başyazarı H.H.Sabribeyzade bu yüzden keskin şekilde eleştirmişti.

O dönemde edebi dil meselesinde esasen iki istikamet mevcuttu. Bu konuda A.Cevat yazıyor: “Bir kısım talebe T.Fikret dilinin taraftarı idi. Divan edebiyatını özleştirmeye çalışıyorlardı. İkinci taraf ise Türk dilinin sadeleşmesi için grup halinde çalışıyordu. Şahsen ben Azerbaycan hususiyetinin taraftarlığında kalmıştım. ...Ben “Şelale”ye o zaman bir şiir yazdım. Onlar bana yazdılar ki, sen istersen ki yazılarını yayınlasın, o zaman Osmanlı dilinde yazmalısın²⁴. Fakat A.Cevat o zaman İsmail bey Kaspıralı'nın ölümüne ithaf ettiği şiir ve makalesinde de, sonralar da kendi ilkelerine sadık kaldı. A.Cevat'ın bu yolda Fuzuli geleneklerine de bağlı olduğu onun büyük şaire ithaf ettiği şiirinden de belli oluyor. Bu bakımdan A.Cevat'ın dili H.Cavit, A.Sahhet, hatta bazen A.Şaik dilinden de seçiliyor.

O dönemde İsmail Bey Kaspıralı, Alibey Hüseyinzade, Ziya Gökalp ve başkaları tarafından başlanan ortak dil meselesi gündemde idi. Bizce R.Tevfik, M.E. Yurdakul ve A.Cevat'ın dili edebiyatta ortak Türk dili için en güzel örneklerdi. Bu dil ister Türkiye’de olsun, isterse de Azerbaycan’da daha geniş yayılmış ve kabullenilmişti. M.E.Resultzade de Azerbaycan’da ortak Türk dili meselesiyle bağlı konuşmasında: “Gerek Cevat'ın, gerekse Cavit'in şiirlerinde kullandıkları lisan İstanbul'un tekamül etmekte bulunan edebi ve sade lisanıdır²⁵ diyordu. Bu nedenle 1920'de Ömer Seyfettin (1884-1920) “Türk Dünyası” dergisinde yayınlattığı “Azerbaycan'ın İstiklali Münasebetiyle” başlıklı makalesinde yazıyordu: “A.Cevat adlı

şairin “Koşmalar” şiir kitabı sanki İstanbul’da yazılmış. Şiirlerin vezni millidir. Halbuki beş-on yıl bundan önce Azeri kardeşlerimiz de bizim gibi fars aruzunu kullanıyorlardı”²⁶.

A.Cevat’a göre, Osmanlı dilinin Azerbaycan edebiyatına belli bir tesiri olmuştur. Bizce bu konuda A.Cevat “Fuyuzat” ve fuyuzatçıların faaliyet dönemindeki dil ile bağlı tartışmalarına yaslanıyor. Şair Sovyet zamanında “Osmanlı tesiri kendisi ile beraberinde Pantürkizm fikri taşıyor” fikrini ise onu tenkit edenlerin dili ile seslendiriyor. Aslında A.Cevat Pantürkizm’in zaten Türkçülük demek olduğunu biliyordu. İster Türkiye’nin, isterse de Azerbaycan’ın yeni görüşlü romantik sanatçılarıyla beraber onun kendisi de bu ideolojinin taşıyıcılarından. A.Cevat’ın bu fikirleri yargılandığı Azerbaycan Şura Yazarları’nın 30 Mart 1936’daki toplantısında dediğini dikkate aldığımız zaman buradaki maksadın resmi kırmızı terörden caymak olduğu anlaşılıyor. Buradaki çıkışında fikirlerinde bir şaşkınlık, tedirginlik seziliyor. Mesela, şair çıkışında önce şöyle der: “Azerbaycan şivesinin Osmanlı şivesinden siması çok geridedir”. Sonra ise: “Halk bayatısında “Kaşların garadır, gözlerin elmas”, “Kızıl gül handan oldu, dermedim handan oldu”, “Sen ölesin”, “Başına dönüyüm” gibi tabirler güzeldir, hem de samimidir. Bu hususiyeti Osmanlı şivesi adama vermiyor”²⁷ der. Burada A.Cevat biraz da kendisini müdafaaya çalıştığı bir gerçek. Çünkü o hatta İsmail Hikmet ve Halil Fikret’i Azerbaycan Edebiyat Cemiyeti’ne dahil etmekle de suçlanıyordu. A.Cevat soruşturma belgesinde bunu: “Devrim karşıtı Müsavatçı ve Pantürkizm bakışlarını beni Hikmet ve Fikret’e yaklaştırmıştı. Ben onlarla devamlı fikir alış-verişinde bulunuyordum. Belirtmem lazım ki, onların her ikisi bir kaç istikamette büyük Pantürkizm işi yapıyorlardı. Onlar Azerbaycan dilinin Osmanlılaşması ve Azerbaycan edebiyatına Pantürkizm ideolojilerinin uygulanması gibi vazifelerini benim vasıtamla yapıyorlardı”²⁸ diyerek itiraf eder. Bu makamda A.Cevat’ın Türkiye’deki araştırmacılarından İrfan Murat Yıldırım’ın bu sözlerini anımsamadan geçemeyiz: “Onun şiirlerinde ülkesiyle birlikte kendi kaderini de adım-adım takip etmek mümkündür. ... Onun şiirlerinde şairin kendisini var eden ideolojileri kaderin acı bir oyunuyla reddetmek mecburiyetinde kaldığını ve bu zaman duyduğu ruhi sancıları, feryatları da görmek mümkündür”²⁹. Ortak Türk kültürü, ortak Türk dili uğrunda ömrünün sonuna kadar mücadele eden Ahmet Cevat Sovyet dönemimde zaman-zaman bunların bir yanlış veya hata olduğunu söylemek zorunda kalsa bile kırmızı terörden kurtulamadı. Türk birliği ve Türk devletçiliği meselesinde onun kültürel Türkçülük görüşleri siyasi Türkçülükle kavuşuyor.

SONUÇ

Edebiyatçılar Turancılığın Türkçülüğün son merhalesi, hedefi olduğu kanaatindedir. Buradan Türk birliğinin içeriği de anlaşılıyor. A.Cevat'ın görüşlerinde bunlar aynı kaynaklardan başladığı gibi, aynı şekilde de ifade olunuyor. Yani onun edebi faaliyetinde Türkçülükle Turancılık ideolojileri hep birlikte tezahür eder, biri-birini tamamlar. Aslında Türkçülükle Turancılık ideolojilerinin edebiyata geliş tarihçesi de aynı zamana denk geliyor. 1904'de Yusuf Akçura'nın yayınladığı Alibey Hüseyinzade'nin "Turan" eseri Azerbaycan'da ve Türkiye'de bu mevzuda, bu adda ilk şiiirdir. Yalnız bundan sonra Türkçülük ve

Turancılık ruhunda eserler yaranmaya başladı.

A.Cevat 1917'de yeni görüşlü yazar ve muhabirlerin yarattığı edebi cemiyetin üyesi idi. Cemiyete "Kırmızı Karanlıklar İçinde Yeşil Işıklar" (Alibey Hüseyinzade) deyimi ile bağlı olarak "Yeşil Kalem" ismi verilmişti. Bu cemiyet İstanbul'daki "Türk Ocağı"nın Bakü'de açılmış şubesinin esasında yaranmıştı. "Türk Ocağı" hakkında Mirze Bala Memmetzade yazıyor: "Ben geçmişte ve gelecekte "Türk Ocağı" kadar önem ve kıymete malik olan bir medeni teşkilat var olduğunu zannetmiyorum. Parça-parça olmuş, müstakil milletler haline gelmiş Türk halklarını dil, hüsnü-edebiyat ve tarihçe birleştirmek, medeni bir Türk milleti yaratmak vazifesini uhdesine alan bu cemiyet ne kadar ağır ve mühim bir maksat ile çalışmış oluyor"³⁰. Bütün işler esasen "Yeşil Kalem" edebi cemiyeti vasıtasıyla hayata geçiriliyordu. Burada M.E. Resulzade, Ü.Hacıbeyli, S.Hüseyin, Ö.Faik, N.Vezirov, A.Hakverdiyev, H.Cavit, M.Hadi, A.Şaik, C.Cabbarlı ile birlikte A.Cevat da yakından iştirak ediyordu.

A.Cevat'ın milli romantizminden kaynaklanan eserlerine Türkiye'deki isimlerini zikrettiğimiz şairlerin romantizm tesiri de olmuştur. Bunu daha çok sembollerden istifadede görüyoruz. Bu hususiyet Hüseyin Cavit romantizminde de böyle. A.Cevat'ın Türkiye'deki bu şairlerin edebi faaliyetinden etkilenmesinde İstanbul Üniversitesi'nde romantizm hakkında dersler alan ve bunları Gence'de kendi talebelerine de öğreten H.Cavit'in de büyük tesiri olmuştur. Bütünlükte bu romantik şairleri bir birlerine yaklaştıran esas özellik ise vatan, millet, istiklal, Türkçülük ve Turancılık problemleri idi. Azerbaycan'daki Sovyet edebiyatçıları H.Cavit ve A.Cevat'ın edebi faaliyetinde hep bu özellikleri yargılıyorlardı. 1944'de yayınlanmış "Muhteser Azerbaycan Edebiyatı Tarihi" kitabı yazıyor: "Bu cereyanın bazı üyelerinde ise Türkçülük artık bir tesir değil, üslup olmuştu. Bu insanlar hem konu, hem de şekil yönünden Osmanlı edebiyatının esiri olmuşlardı. Sonralar devrim karşıtı olan tarafa geçmiş mürteci-romantik şair Hüseyin Cavit, pantürkist, müsavatsız şair Ahmet Cevat, Samet Mansur,

Aliabbas Müznib bu gruba dahildiler"³¹.

Tuhaf olan şey de bu ki, Rus tesirini doğal sayan, o havaya oynayan böyle tenkitçiler Türkiye tesirine yabancı, dışarıdan gelme diyorlardı: "Bela burasındaydı ki, Osmanlı tesiri kenardan gelme tesir olarak kalmadı; çok geçmeden kendi meyvelerini verdi"³².

Genelde edebi faaliyet yakınlığından, edebi tesir meselesinden bahsedilirken bunun özellikle iki tarafı öne çekilir: belli bir eserden etkilenmek ve iki sanatkarın edebi faaliyetinde ideoloji, mevzu, suret, bedii ifade tarzı, semboller bakımından benzeyişler. A.Cevat ve R.Tevfik, M.A. Ersoy, M.E. Yurdakul edebi faaliyetinde bunların hepsini görebiliriz. Ahmet Cevat şiirlerinde Türkcülük, Turancılık, millilik, istiklal ideolojileri Rıza Tevfik'in felsefi ve ince lirizmi, Mehmet Akif Ersoy dilinin canlılığı ve samimiyeti, Mehmet Emin Yurdakul'un vatandaşlık ruhu ve coşkusu ile kavuşuyor.

KAYNAKLAR VE DİPNOTLAR

¹ NEBİYEV, Bekir 1992: **Ahmed Cavad'ın Eserlerinde Türkcülük Mefkuresi**, Antalya, Uluslararası 3. Türk Kültürü Kongresindeki çıkışından.

² ALİYEVA, Aybeniz (Kengerli) 2002: **Azerbaycan Romantiklerinin Yaratıcılığında Türkcülük**, Bakü, Elm Yay. s. 233

³ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 2. Cilt**, Bakü, Azərneşr Yay. s. 84

⁴ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 1. Cilt**, Bakü, Azərneşr Yay. s. 138

⁵ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 1. Cilt**, s. 137-138

⁶ SALEDDİN, Ali 1992: **Ahmed Cavad**, Bakü, Genclik Yay. s. 78

⁷ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 2. Cilt**, s. 20-21

⁸ SARACLI, Eflatun 2007: **Azerbaycan Yazarları Cumhuriyet Döneminde**, Bakü, Elm Yay. s. 158

⁹ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 1. Cilt**, s. 144

¹⁰ GÜRCAN, Servet 1990: **Ahmet Cevat («Çırpınırdı Karadeniz» kitabına giriş)**, Ankara, Göktuğ Yay. s. 8

¹¹ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 1. Cilt**, s. 149-150

¹² SALEDDİN, Ali 1992: s. 27

¹³ AKYÜZ, Kenan 1958: **Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi**, Ankara, Doğuş Ltd. Şirketi Yay. s. 446-447

¹⁴ CAVAD 1917: **Heyhat**, «İqbal» gazetesi, 15 Mayıs, № 16

¹⁵ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 2. Cilt**, s. 200

¹⁶ HANEFİ, A. 1919: «**Dalga**» Şairi Ahmed Cavad, «Azerbaycan» gazetesi, 11 Kasım

¹⁷ AKYÜZ, Kenan 1958: s. 538

¹⁸ GÜNDOĞDU, Seriyе 2006: **XX Asır Azerbaycan ve Türk Edebiyatında Millet İçin Çarpan İki Büyük Yürek (M.Akif ve A.Cavad)**, s.146-148. Kibatek. XII Uluslararası Edebiyat Şöleni (9-16 Mayıs). Bakü, Vektor Yay., 2006 , s.148

-
- ¹⁹ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 2. Cilt**, Bakü, s. 85
- ²⁰ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 1. Cilt**, s. 138
- ²¹ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 2. Cilt**, Bakü, s. 200
- ²² RESULZADE, M.E. 1991: **Asrımızın Siyavuşu. Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, Çağdaş Azerbaycan Tarihi**. Bakü, Gençlik Yay. s. 35
- ²³ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 1. Cilt**, s. 114
- ²⁴ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 2. Cilt**, s. 200
- ²⁵ RESULZADE, M.E. 1991: s. 32
- ²⁶ SEYFETTİN, Ömer 1991: **Azerbaycan'ın İstiklali Münasebetiyle** (Yayınlayan: Aydın Abıyev), «Azerbaycan» gazetesi, 28 Mayıs.
- ²⁷ CAVAD, Ahmed 1992: **Seçilmiş Eserleri, 2. Cilt**, s. 199
- ²⁸ KASIMOV, Celal 1997: **Asrın Kıyamet Çağı**, Bakü, Azerbaycan Ansiklopedisi Yay. s. 76
- ²⁹ YILDIRIM, İ. M. 1992: **Selam Türkün Bayrağına**, İzmir, Gelecek Matbaacılık ve Yayıncılık, s.13
- ³⁰ MEMMEDZADE M.B. 1991: **Azerbaycan Milli Hartiyası**, Bakü, «Azerbaycan», sayı 4, s.135
- ³¹ MUHTESER AZERBAYCAN EDEBİYATI TARİHİ, 2. Cilt. 1944: Bakü, Kızıl Şark Yay. s. 159
- ³² MUHTESER AZERBAYCAN EDEBİYATI TARİHİ, 2. Cilt. 1944: s. 158